

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Liderlik

Adem Apak*

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) peygamberlik misyonu ferdî ve manevî hayat kadar maddî ve içtimâî hayatın da mükemmellik ölçüsünü ortaya koymayı ve insanlığa her iki alanda kılavuzluk yapmayı hedefler. Hz. Muhammed (s.a.v.), bir Elçi olarak insanları Allah'ın davetine çağırmak, manevî anlamda onları olgunlaştırmakla birlikte, devlet adamı niteliğiyle de yönetim sanatının en ince örneklerini göstermiş, bu anlamda da gelecekteki devlet adamlarına siyasî öncülük yapmıştır. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Mekke döneminde daha ziyade nübüvvet yönü ön planda iken, buna karşılık Medine döneminde nübüvvet ile iktidar, yani siyaset birlikte işlev görmüştür. Başka bir ifadeyle Allah Rasûlü (s.a.v.), Medine'de risâletini siyaset (devlet) destekli olarak gerçekleştirmiş, dinî sorumluluk ile siyasî iradeyi birleştirmiştir. Dolayısıyla Medine döneminde Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) siyasî kişiliği, devlet adamlığı yönü, ayrıca bununla birlikte anılması gereken askerî şahsiyeti daha görünür hale gelmiştir. Bundan dolayı Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) risâlet hayatı ve faaliyetlerinin incelenmesinde mutlaka onun yöneticilik kişiliğinin de dikkate alınması gerekir.

Allah Rasûlü (s.a.v.) esas itibarıyla maddî-dünyevî bir iktidar hedefinde olmamıştır. Bu da hemşehrilerinin kendi putlarına dil uzatmama koşuluyla ona Mekke riyasetini teklifi götürdüklerinde, O'nun: "Güneşi sağ elime ve ayı da sol elime verseniz, yine de davamdan vazgeçmem!" ifadesinden açıkça anlaşılır.¹ Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) risâletin Mekke döneminde bir siyasî organizasyon (devlet) oluşturmaktan ziyade kendine inananları örgütlendirmeye odaklanmış görünmektedir. Zira devlet onun gözünde bir amaç değil, ancak dinin yayılması adına sadece bir araçtan ibaretti. Ancak Medine dönemindeki şartlar ve daha önce Mekke döneminde karşı karşıya kaldığı problemler devleti zorunlu kıldığı için hicretten sonra Medine'de bir devlet oluşumuna gidilmiştir. Aslında devletin ilk adımları daha Medine'ye hicret gerçekleştirilmeden Akabe Biatları'nı (özellikle de ikincisinde) atılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda Medineliler siyasî nitelikli olan şu hususlarda Hz. Peygamber'le (s.a.v.) iş birliği içinde olacaklarını ilân etmişlerdir: "Genişlikte ve darlıkta, sevinçte ve tasada dinleyip itaat etmek esastır. Seni kendi nefsimizden üstün tutacağız. Emir ve kumanda hangimizde olursa sana muhalefet etmeyeceğiz. Allah yolunda kimsenin ayıplamasından korkmayacağız".²

İkinci Akabe görüşmesinde dile getirilen sözler aslında Medine'de yeni bir devletin kuruluş esaslarını belirlemiştir. Bu esnada henüz bir devlet olmamakla birlikte bir devletin ihtiyaç duyabileceği bütün diğer unsurlar ortaya konulmuştu. Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke'de doğrudan doğruya ve tek başına o küçük cemaatini yönetebilmişti.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts., I, 284-285.

² Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 60; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 81-84, 97; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts (Dâru Sâdir), I, 221-222; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963, I, 240-255.

Akabe görüşmeleri neticesinde bazı Medineliler ona iman edince on iki müttetik kabilenin her birine temsilci (nakîb) tayin etti. Bir anlamda bu temsilciler Medine’de adeta hükümet üyeleri gibi görev yapmışlardı.³ Allah Rasûlü (s.a.v.) hicretten sonra Medine’ye yerleştiği zaman bir devletin teşkili için kalan tek eksik “ülke”ye kavuşmuş, neticede buradaki yeni devletin başkanı olmuştur.

Hicretten sonra gerçekleştirilen Medine Sözleşmesi, görünürde sadece Medine şehri için geçerli olmakla birlikte aslında bu anayasa İslâm’ı kabul eden bir başka yöreye ya da Medine’ye ilâve olunan bir bölgeye de pekâlâ uygulanabilirdi. Nitekim daha sona gelen Müslüman devlet idareciler hiçbir zaman bu belgeyi değiştirme ya da ortadan kaldırma gibi bir ihtiyaç duymamışlar, sadece zaman içinde şartların değişmesiyle bir takım yeni idarî düzenlemeler ekleyerek uygulamaya devam etmişlerdir.⁴

A. Dâhilî Siyaset

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) her şeyden önce kendisine inananların lideri olması sıfatıyla onun müslümanlar üzerindeki otoritesi Kur’ân’da "hüküm" kavramı ile ifade edilmiştir:

“Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur’ân’a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût’u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar”.⁵

Burada zikri geçen geçen âyetler, Rasûlüllah’a (s.a.v.) itaatin somut ifadesini onu hâkim kabul edip verdiği hükmü tartışmasız benimsemek şeklinde ortaya koyar. Allah’a itaat Peygamber’e (s.a.v.) itaatin temeli olurken, aynı zamanda Peygamber’e itaat de Allah’a itaatin tek görünür kanıtıdır:

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan yöneticilere de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah’a ve Rasûl’e götürün (onların talimatına göre çözümleyin); bu hem hayırlı hem de sonuç bakımından daha güzeldir”⁶, “Allah’a ve Rasûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir”⁷), “(...) Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasaklamışsa ondan da sakının. Allah’tan korkun. Çünkü Allah’ın azabı çetindir”⁸ “Andolsun ki Rasûlüllah, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir”.⁹

Yukarıdaki bahsi geçen âyetlerde görüldüğü gibi Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberlik görevi tamamen fikrî ve ruhî nasihatle sınırlı olmayıp, bir İslâm toplumu (ümme) kurma amacına yönelik olarak sosyal, siyâsî ve askerî faaliyetleri de ihtiva

³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 85-87; Belâziürî, *Ensâb*, I, 252.

⁴ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I-VI, (çev. Komisyon), İstanbul 1996, I, 481-489.

⁵ Nisâ 4/60, 65.

⁶ Nisâ, 4/59.

⁷ Enfâl, 8/46.

⁸ Haşr, 59/7.

⁹ Ahzâb, 33/21.

ettiğinden, kendisine itaat sadece ibadet vb. alanlarda değil, hayatın bütün yönlerinde söz konusudur. Allah'ın kendisine itaatle beraber peygamberine de itaati emretmesi ve eğer inanıyorlarsa insanların anlaşmazlık konularını hükme bağlamak için Allah'a ve elçisine götürmelerini istemesi¹⁰ onun otoritesini kabul etmenin sadece bir saygı ifadesi bir tercih değil, aksine imanın bir gereği olduğunu ve bu iki itaatin esasta birbirine bağlı, hatta birbirinin aynı olduğunu gösterir. Bununla birlikte Kur'ân'da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) toplum üzerindeki otorite konumu için mülk yerine "hükm" tabiri kullanılmıştır. Bu farklılık da şu şekilde açıklanır: Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayete göre Allah Teâlâ, Rasûlüllah'ı (s.a.v.) hükümdar-peygamber ile kul-peygamber olma arasında serbest bırakmış, o da tercihinin kul-peygamber olmak şeklinde kullanmıştır.¹¹ Kureyş'in lideri Ebû Süfyan'ın, Mekke fethi sırasında İslâm ordusunun haşmeti karşısında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası Abbâs'a, "Kardeşinin oğlunun mülkü büyümüş" demesi üzerine Abbâs, bunun mülk değil, nübüvvet olduğunu söyleyerek Rasûlüllah'ın (s.a.v.) siyasî liderlik hususiyetinin peygamberlikten ayrı olarak değerlendirilmesine açıkça itiraz ettiği bilinmektedir.¹²

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke döneminde yaşadığı tecrübeler gerek İslâm'ın evrensel boyutta tebliği gerekse Müslümanların barış ve güvenlik içinde yaşama imkânına kavuşması için siyasî hâkimiyetin büyük önem taşıdığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bu amaçla Allah Rasûlü (s.a.v.) genelde dinî emirler konusunda sözleşme maddeleri ihtiva eden Birinci Akabe Biatı'ndan bir yıl sonra gerçekleştirdiği ikinci Akabe Biatı'nda Medinelilerle daha ziyade siyasî içerikli bir anlaşma yapmış, muhataplarından yakında hicret edeceği şehirde şahsî otoritesinin tanınmasını kesin şekilde talep etmiştir.¹³

Medine'de Evs ve Hazrec arasında geçmişten gelen düşmanlıkların klâsik kabile gelenekleriyle çözülmesi imkânsızdı. Zira taraflar bu problemi İslâm öncesi dönemde kendi aralarında çözememişlerdi. Aralarındaki meselenin halli için dışarıdan hakem sıfatıyla ve tarafsız bir grup veya şahsa ihtiyaç duymuşlardı. Nitekim Birinci Akabe Biatı gerçekleşmeden önce Allah Rasûlü (s.a.v.) ile bir araya gelen Hazrec heyeti aralarındaki çözümsüz problemin hallinde Hız. Peygamber'in (s.a.v.) kendileri için bir fırsat olabileceğini ifade etmişlerdir. Gerçekten de Allah Rasûlü (s.a.v.) Medine'de özellikle Araplar arasındaki çatışma halinin ortadan kaldırılmasında birinci derecede rol oynadı. Bu amaçla öncelikli olarak soy dayanışmasına (asabiyet) göre sağlanan kabile birliği yerine din kardeşliğini temel alan inanç esasıyla Medine'nin düşman kardeşlerini bir araya getirdi.¹⁴ Kureyşli Müslümanlar ile (Muhâcir), Medine Araplarını temsil eden Evs ve Hazrec (Ensâr) topluluğu inanç merkezli olarak birleşince yeni durumda şehrin hâkim gücü haline gelen Müslümanlar Hız. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında Medine'nin siyasî kontrolünü ellerine geçirdiler. Bunun tabîî neticesi olarak şehirde Allah Rasûlü'nün otoritesi sağlanınca Medine'nin Yahûdî toplulukları da kısa süre sonra imzalanan Medine sözleşmesiyle siyasî birliğe dâhil edildiler. Bu şekilde Rasûlüllah

¹⁰ Nisâ, 4/59.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 231.

¹² Buhârî, "Meğâzî", 48.

¹³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 46; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 73-76.

¹⁴ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 3.

(s.a.v.) tebliğin neşri konusunda zarurî olan ve Mekke'de ulaşamadığı siyasî hâkimiyeti Medine'de tesis etmiş oldu. İslâm artık bu siyasi gücün sağladığı şartlarda daha hızlı ve yoğun yayılma sürecine girdi. Din artık devlet desteği ile yayılmaya başladı.

Medine'ye hicretin hemen akabinde Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) kuruluş halindeki şehir devletinin başkanı olma hususiyeti ön plana çıkmaya, kendisi için dinî rehberliğin yanı sıra siyasî liderlik de görünürleşmeye başladı. Medine Sözleşmesi'nde, bu belgenin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) tarafından düzenlendiğinin belirtilmesi, sözleşmenin asıl taraflarının Müslümanlar olması, kendisinin peygamber sıfatıyla anılması ve şehir dâhilinde meydana gelebilecek her türlü anlaşmazlığın nihayetinde kendisine getirilmesinin hükme bağlanması onun yönetimde inisiyatifi ele aldığı ve tüm taraflarca devlet başkanı olarak tanındığının açık işareti olarak kabul edilir.¹⁵ Zamanla Müslümanların farklı düşmanlarına karşı kazandıkları başarılarla Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Arabistan çerçevesinde siyasî önderliği tartışmasız hale gelmiş, Medine'nin yeni güç merkezi olması sebebiyle Yarımada'daki pek çok kabile gerek gerçek anlamda, gerekse görünüşte Hicaz'ın yeni başkentine gelip itaatlerini bildirmek durumunda kalmışlardır. Bunda en önemli kırılma noktası şüphesiz Mekke'nin fethi, yani o döneme kadar Arapların kendilerinden üstün kabul ettikleri ve izlerini takip ettikleri Kureyş'in İslâm'ın otoritesine boğun eğmiş olmasıdır. Gerçekten de Mekke'nin fethi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arabistan içindeki misyonunun başarıyla tamamlandığının işareti olarak görülmüş, fetihle ve İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Kureyş liderlerinin diğer inananların seviyesine inmiş olması, asırlardan beri Kâbe'nin cazibesine tâbi olmaya alışmış kabileler arasında dahi yeni liderliğe itaat hususunda tabîi bir hareketin doğmasına yol açmıştır. Diğer taraftan Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) iyi ilişkileri ve barışı esas alması süreci daha da hızlandırmış, neticede İslâmiyet kısa sürede Arabistan'ın kalan kısmına da hâkim olmuştur. Bu şekilde Hz. Muhammed (s.a.v.) sayesinde Arap Yarımadası'nda siyasî birlik tarihte ilk kez sağlanmış, o zamana kadar sadece kabile çerçevesinde hareket edebilen Araplar ilk kez millet olma şuuruna ulaşmışlardır. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) tesis ettiği bu ortak şuur, onun vefatından kısa süre sonra gerçekleşecek ve Araplarla diğer milletlerin büyük hesaplaşmalarına sahne olacak İslâmî fetihlerin de başlangıç adımını oluşturacaktır.

Allah Rasûlü (s.a.v.) Arap Yarımadası'nda siyasî birliği sağladıktan sonra bu birliğin kurumsallaşmasını temin etmek ve gerçek anlamda otoriteyi kurmak amacıyla çeşitli bölgelere vali, kadı, vergi tahsil memuru, din âlimi vs. statüsünde görevliler sevketti. Vazifeli oldukları bölgelere giden şahısların ortak özellikleri dikkate alındığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sorumluluk verdiği kimseler hakkında daha ziyade liyakat ve ehliyeteye önem verdiği açıkça anlaşılır. Nitekim Ebû Zer el-Ğîfârî'nin kendisine yaptığı görev talebini, onun bu sorumluluğu kaldırabilecek yeterlilikte olmadığını ifade ederek geri çevirdiği bilinmektedir.¹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabını bizzat görev istemekten sakındırmış ve bu tür taliplilere kesinlikle görev verilmeyeceğini bildirmiştir.¹⁷

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 147-150.

¹⁶ Müslim, "İmâre", 16-17.

¹⁷ Buhârî, "İcâre", 1; Müslim, "İmâre", 13-15.

Hız. Peygamber'e (s.a.v.) göre yönetici olmada ve sorumluluk almada kriter geçmişteki vazifeler veya tanınmış olmak değil, o alanda sahip olunan ehliyet ve liyakattir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v.) klasik Arap yönetim geleneğini şaşırtır bir şekilde pek çok genç ancak ehil olduğu anlaşılan sahâbîleri önemli görevlere getirilmiştir. O kadar ki Allah Rasûlü Mekke'nin fethi sırasında müslüman olan ve yirmili yaşlarına yeni girmiş bulunan Attâb b. Esîd'i Yarımada'nın bu en önemli şehri Mekke'nin idaresine getirmiştir.¹⁸ Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından az önce göndereceği, içinde büyük sahâbîlerin de yer aldığı orduya kumandan tayin ettiği Üsâme b. Zeyd de yirmili yaşlara henüz girmiştir. Onun tecrübe eksikliğine dair şikâyetler kendisine ulaştırılınca Allah Rasûlü (s.a.v.), Üsâme'nin bu vazife için ehil olduğunu ifade etmiştir. Kaldı ki Üsâme'nin bundan önceki yıllarda da daha genç yaşta seriyye komutanı olarak görev yaptığı da bilinmektedir.¹⁹ Hız. Peygamber (s.a.v.) yönetimde ehliyet sahibi kişileri görevlendirmeye çalışırken, bunun tersi bir siyasî tasarrufun toplumlar için felakete sebep olacağını ifade etmiş, üstelik ehil olmayan kişilerin göreve getirilmesini kıyamet âlâmeti olduğunu söylemiştir.²⁰

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) idarî hayatta ve dâhilî siyasette vazgeçmediği prensiplerden biri de meşveretti. Kendisi şayet açık bir vahiy söz konusu olmazsa, pek çok önemli icraatında ashâbın ileri gelenleriyle istişare yapmayı, onların görüşlerini almayı adet edinmiştir.

İstişare kavramı, İslâm siyasî sisteminde büyük bir ehemmiyete sahiptir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendisi idarî meselelerde sahâbesiyle daima istişarede bulunmuş ve uygulamalarıyla bu kavramın ehemmiyetini ashâbına ikna edici bir şekilde göstermiştir. Kur'ân, bu hususta Rasûlullah'a (s.a.v.) şu şekilde öğüt vermektedir: "Allah'tan bir rahmet dolayısıyladır ki onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onları bağışla, onlar için mağrifet dile. Ve (yapacağın) işler konusunda onlarla müşavere et. Bir kez azmedersen de artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah kendisine tevekkül edenleri sever".²¹ Kur'ân-ı Kerîm bu kavramı Müslümanların özelliklerinden biri olarak da zikretmektedir. "Rabblarının çağrısına icabet ederler, namazı dosdoğru kılarlar, işleri kendi aralarında şûra iledir".²² Kur'ân'da istişareden açık bir şekilde bahsedilmekle birlikte bu konuda uygulanmanın nasıl gerçekleştirileceğine dair bir bilgi yoktur. Dolayısıyla Müslümanlara istişarenin pratiği bizzat Allah Rasûlü (s.a.v.) tarafından gösterilmiştir. Nitekim kendisi mühim meselelerde nihaî kararı olmadan önce daima hikmet ve bilgi sahibi sahâbesi ile iman etmiş kabilelerin temsilcileriyle görüş alış-verişinde bulunmuştur. Bununla birlikte Kur'ân'da da Rasûlullah'ın (s.a.v.) uygulamalarında da müşavere edileceklerin sayısı, seçim, görev süreleri ile ilgili sıkı ve sabit kurallar bulunmaz. Anlaşılan bu meseleler tamamıyla Müslümanların takdirine ve yaşanılan zaman şartlarının imkânına bırakılmıştır. Dolayısıyla istişare herhangi bir şekilde ya da formda yapılabilir. Önemli

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 143; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 137, 145; Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1987, s. 55.

¹⁹ Buhârî, "Meğâzî", 87; Müslim, "Fedâil", 63.

²⁰ Buhârî, "İlim", 2.

²¹ Âl-i İmrân, 3/159.

²² Şûrâ, 42/38.

olan istişarenin yönetimde esas alınmasıdır. Genelde halkın hayatını etkileyecek önemli ülke meselelerinde istişare edebilmek için her yönetici ya da yönetimin, temsil ettikleri halkın güvenine sahip, karakterce dürüst danışmanları bulunmalıdır. Bütün bunlar, istişarenin İslâm'ın siyasî yapısında çok önemli yer tuttuğuna işaret eder.

İnsanların hak ve refahlarını ilgilendiren bir meselede karar vermek şüphesiz büyük bir mesuliyettir. Allah'tan korkup sakınan ve hesap gününde Rabbinin huzurundaki hesabının ne kadar zor olacağını bilen birisi, bu tür sorumluluğun yükünü taşımaya asla cesaret edemez. Bu durumda başkalarını dikkate almadan hareket edenler ise ancak Allah'tan ve Adalet Gününden korkmayan kimseler olurlar. Hâsılı istişare, yapılacak işlerde toplumun desteğini almada, gerçekleştirilecek faaliyetin fikri ve zihnî meşruiyetini teminde mühim bir enstrümandır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın kendisine emir buyurduğu adaletle hükmetmek ve hükmü esnasında danışma müessesesini uygulama emirlerine uymuş ve bunu icraatıyla açıkça ortaya koymuştur. Bu konuda İslâm tarihi kaynakları pek çok örnek aktarır. Hz. Peygamber (s.a.v.), yönetimle ilgili işlerde karar vermeden önce daima ashâbıyla istişarede bulunmasının yanı sıra ihtiyaç duyulduğu takdirde gayr-i müslimlerin görüşlerini dahi dinlemiştir. Nitekim hicret sonrası Medine'de yine bir toplum oluşturma çabaları adına Allah Rasûlü (s.a.v.) burada yaşayan Yahûdilerle görüşmeler yapmış, onların fikirlerini de almıştır. Bedir Savaşı'na karar verilmesi esnasında ashâbı ile istişare etmiş, savaştan önce Ebû Süfyân'ın başında bulunduğu kafilenin yolunun kesilmesi, aynı zamanda Mekke ile savaşı göze almak anlamına geleceği için, bu konuda hem Muhâcirîn hem de Ensâr'ın ayrı ayrı görüşünü almış, onlarla mutabakat sağladıktan sonra Mekke kervanı üzerine sefer düzenlenmesi talimatını vermiştir.²³ Aynı şekilde Bedir Savaşı öncesinde Medineli Hubâb b. Münzir'in teklifi doğrultusunda ordunun yerini değiştirmiştir.²⁴ Yine savaştan sonra esirlere yapılacak muamelenin nasıl olması gerektiği hususunda ashâbla istişare yapılmış, netice olarak Hz. Ebû Bekir'in görüşü benimsenerek esirler fidye karşılığı serbest bırakılmıştır.²⁵

Rasûlullah (s.a.v.) Müslümanlar ile Mekke müşriklerinin ikinci büyük savaşı olan Uhud harbinden önce de takip edilecek savaş stratejinin belirlenmesi için ashâbın fikrini almıştır. Savaşın Medine dışında yapılması ya da sadece şehrin savunulması şeklindeki iki görüş müzakere edilmiş, Allah Rasûlü (s.a.v.) bizzat şehrin savunulmasını isterken, genel kanaat birinci alternatif üzerinde yoğunlaşınca bu görüşü benimsemiştir.²⁶ Aynı şekilde Hendek Savaşı'nda da Rasûlullah (s.a.v.) gerçekleştirilen istişare toplantısı sonucunda Selmân-ı Fâris'nin teklifi olan şehrin zayıf ve açık yerlerini korumak için Medine'nin etrafında hendek kazılması teklifini kabul etmiş ve savunma buna göre planlanmıştır.²⁷

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) istişaresi sadece savaş stratejilerinin belirlenmesiyle alâkalı değildir. Nitekim vahiyle açıklanmayan her önemli sosyal meselede ashâbın görüşlerine

²³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 48-49; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 266-267; Makrîzî, *İmtâ'ül-Esmâ*, I-XV, (thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî), Beyrut 1999, I, 93-94.

²⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 53-54; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 271-272; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 15; Belâzürî, *Ensâb*, I, 293.

²⁵ Müslim, "Cihâd", 58; Tirmizî, "Cihâd" 34.

²⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 209-214; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 38-39; Belâzürî, *Ensâb*, I, 314-315.

²⁷ Buhârî, "Meğâzî", 29.

müracaat etmiştir. Örneklendirmek gerekirse Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, namaza davet için en uygun aracın ne olduğu konusunda sahabeleri ile görüş alış-verişinde bulununca, Müslümanlardan bazıları ateş yakılmasını, bir kısmı Yahûdiler ya da Hristiyanlar gibi boru ya da çan çalınmasını önermişlerdir. Nihayet ashâbdan biri rüyasında bir insanın “gür sesiyle ezan okuduğunu” gördüğünü söyleyince Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz çağırısı için bu son teklifi kabul etmiştir.²⁸

Hudeybiye seferi sırasında Rasûlullah (s.a.v.) Mekkelilerin müttefiki olan ve İslâm aleyhine bir kaynaşma içinde bulunan müşrik kabileler üzerine harekete geçmek istemişti. Ancak Hz. Ebû Bekir'in tavsiyesi üzerine kararını değiştirerek ilk önce Mekkelilerle karşılaşmaya karar vermiştir.²⁹

Hevâzin Savaşı'nın ardından Müslümanların eline geçip köle statüsüne giren kadın ve çocukların da bulunduğu ganimetlerin dağıtımından sonra, mağlup kabileden bir heyet İslâm'a geçtiklerini bildirmek ve mallarının ve savaş esirlerinin iadesini istemek üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıktı. Allah Rasûlü (s.a.v.) kendilerine şöyle buyurdu: Mallarınızdan ya da esirlerinizden birini seçiniz.” Heyettekiler esirleri tercih ettiler. Bunun üzerine ashâbını bir araya toplayan Rasûlullah (s.a.v.), Hevâzinlilerin İslâm'ı kabul ettiğini ve kararının, ganimetin paylaşımı sırasında kendisine ve kabilesinin mensuplarına düşen bütün esirlerin geri verilmesi yönünde olduğunu bildirdi. Bazı kabile başkanları onun tutumunu izlerken, kimileri alınan karara karşı çıktılar. Rasûlullah (s.a.v.) bir tercih yapılmasını isteyerek her kabilenin içinde bulunan aile temsilcilerini huzuruna çağırdı. Sonunda, sadece iki kabilenin esirlerini bedelsiz olarak serbest bırakmak istemedikleri ortaya çıktı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) inat ederek ellerindeki esirleri serbest bırakmaya karşı çıkan bu kabilelere herhangi bir zorlama ve baskı uygulamaksızın onlara devlet hazinesinden uygun bir tazminat ödemek suretiyle kalan esirlerin de serbest bırakılmalarını temin etmiştir.³⁰

Gerek Kur'ân âyetleri gerekse Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarında, insanların her türlü işlerinde mutlaka başkalarının görüş ve tecrübelerinden yararlanması sonucu çıkmaktadır. Bu hem Allah'ın bir emri, hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir sünneti hem de Müslümanların menfaati gereğidir. Bunun bilincinde olan Müslümanlar dışındaki topluluklar dahi danışma müessesinde istifade yoluna gitmişler ve günümüzde etkileri giderek artan danışmanlık şirketleri kurma teşebbüslerine girişmişlerdir. Bu nedenle Müslümanlar şâyet her alanda başarılı olmak istiyorlarsa İslâm'ın ortaya koyduğu ve Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) icraatıyla en anlamlı örneklerini sunduğu bu müesseseden azami derecede istifade etmeye çalışmalıdırlar.

Müslümanlar için ideal yönetim örneklerini sunan Rasûlullah (s.a.v.) iç siyasette yöneticilerle halk arasında mesafe bulunmasını hiçbir zaman hoş karşılamamış, onların birbirleriyle sürekli temas halinde olmalarını, hatta iç içe yaşamalarını istemiştir. “Kim insanların bir işini üzerine alır da zayıf ve güçsüzlerle arasına engeller koyarsa kıyamet gününde Allah da onun önüne engel çıkarır”³¹; “Kim müslümanların işini üstlenir de

²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 141-150.

²⁹ Buhârî, “Meğâzî”, 37.

³⁰ Buhârî, “Farzu'l-Hums”, 15; Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1984, III, 9451-954; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 131-133; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 153-154, 155-156; Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, II, 31-34.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 239.

yoksullara, haksızlığa uğrayanlara ve ihtiyaç sahiplerine kapısını kapatırsa Allah da onun ihtiyacına karşı rahmet kapılarını kapatır”³² meâlindeki sözleri yönetici-halk ilişkilerinin sağlıklı yürümesi hususunda emsalsiz prensipleridir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinin koyduğu bu esasları hayata geçirmek için sürekli olarak halkın arasına girer, çarşıyı pazarı dolaşır, şikâyetleri dinler ve gerektiğinde müdahale eder, çözüm üretirdi. Devlet işleriyle vazifeli kimselerin bu vesile ile maddî menfaat sağlayıp sağlamadıklarını sürekli bir şekilde kontrol ederdi.³³

B. Dış Siyaset

İslâm'ın beşiği durumundaki Mekke, görüldüğü kadarıyla diplomasi ve yabancılarla ilişkiler konusunda çok eskilere dayanan teamül ve geleneklere sahipti. Nitekim Miladi 467 yılına doğru Hz. Muhammed'in (s.a.v.) büyük dedesi Hâşim ve üç kardeşi, Bizanslılardan, Sasânîlerden, Habeşlilerden ve Himyerîler'den ticaret kervanlarını gönderebilmek için izin ve yetki almak üzere bu ülkelere gitmişlerdi. Bu sayede Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yakın ataları olan mezkûr şahıslar insanların ve ticarî emtianın hiçbir zarara ve yağmaya uğramaksızın serbestçe geçişini sağlamak amacıyla, kervan yolları üzerinde oturan kabilelerle de özel anlaşmalar yapmışlardır.³⁴ Zamanla Mekke idaresinde dış ilişkileri düzenleyen bir kuruluşun oluşturulduğu ve bunun bir nevi dışişleri bakanlığı gibi çalıştığı anlaşılmaktadır. Sifâre adını alan bu vazife Hz. Ömer'in kabilesi olan Adîğulları'nın uhdesine verilmiştir. Bu sebeple Müslüman Arapların İslâm öncesinden gelen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'de hazır bulduğu bir dış politika tecrübesine sahip oldukları açıktır.³⁵

Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra ilk adım olarak burada hukukî temelli bir siyasî organizasyon teşkil etti. Şehir devleti sayılabilecek Medine'nin siyasî varlığından çevre kabile ve devletleri haberdar edebilmek ve aynı zamanda site devletinin güvenliğini temin edebilmek için de dış siyasete dönük adımlar atmaya karar verdi. Bu adımların ilk hedefinin Müslümanların en büyük düşmanı olarak görülen Mekke müşriklerinin ticaret yollarını kontrol altına almak olduğu anlaşılmaktadır. Allah Rasûlü (s.a.v.) bunun için Medine-Şam ticaret yolu üzerinde yaşayan Arap kabilelerle dostluk anlaşmaları akdetmek suretiyle, ilk dış politika adımlarını gerçekleştirmiştir. Müslümanlar bu teşebbüsler sayesinde Suriye ve Irak'a ulaşan bütün kervan yolları kontrol altına alınmış, bu şekilde Medine'deki Müslüman toplumun en büyük düşmanı konumunda olan Kureyşliler büyük ölçüde çevrelerinden tecrit edilmişlerdir. Dolayısıyla Medine'ye hicretin hemen ardından gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler, Müslümanların Mekke müşrikleriyle mücadelesinde avantaj sağlamalarına imkân vermiştir.

Hicretin 6. (M.628) yılında gerçekleşen Hudeybiye Barış Antlaşması'nın imzalanması -şartların bir kısmının Müslümanlar aleyhine olmasına rağmen- uzun

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 441, 480.

³³ Buhârî, “Ahkâm”, 24,41; Müslim, “İmâre”, 7.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 146-147.

³⁵ Ezrakî, *Ahbâru Ahbâru Mekke*, (thk. Rüşdi Salih Melhas), I-II, Beyrut 1969, I, 110; İbn Abdirabbih, *Kitabu'l-İkdi'l-Ferîd*, I-VII, Kâhire 1965, III, 314; Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ts (Dârü's-Süveydân), II, 258.

vadede Müslümanlar için büyük bir dış politik başarı olarak görülmelidir. Zira bu sayede Kureyşliler, Müslümanları ilk kez siyasî muhatap olarak kabul etmişlerdir. Bundan da önemlisi, tesis edilen barış ortamında Allah Rasûlü (s.a.v.) bir taraftan diğer düşmanlarıyla daha rahat şartlarda mücadele ederken, diğer taraftan da gerek Arap Yarımadası'ndaki müşrik kabilelere gerekse bölgeye yakın devlet başkanlarına dine davet nitelikli diplomatik adımlar atmış, sonuçta hem risaletini hem de siyasî etkinliğini uluslararası düzeye taşımıştır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethinden sonra da Arabistan dışındaki devletlerden gelen tehditlere karşı dış politika adına yeni girişimlerden bulunmuştur. Nitekim onun son askerî faaliyeti olarak kayıtlara geçen Tebük Seferi bu amaçla gerçekleştirilmiştir. Şam bölgesine doğru düzenlenen bu askerî faaliyet sırasında Allah Rasûlü (s.a.v.) öncelikli olarak Bizans'ın Suriye üzerindeki nüfuzunu açıkça tehdit etmiş, üstelik bu devlete bağlı Cerbâ, Ezruh, Dûmetülcendel bölgelerini kendi kontrolü altına almıştır. Bu adım aynı zamanda yakın dönemde gerçekleşecek olan İslâmî fetihlerin de yol haritasını çizmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) dış politikaya dönük en önemli icraatlarında biri de şüphesiz çevre ülke hükümdarlarına gönderdiği dine davet mektuplarıdır. Bu mektuplar gerek hitap tarzı gerekse meramını ifade bakımından büyük bir diplomatik incelik taşıdığı gibi, gönderilen elçilerin de diplomatik maharete sahip oldukları, hükümdarların huzurunda yaptıkları konuşmalardan anlaşılmaktadır.

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) dış politikasının temelini oluşturan yukarıdaki hüküm ve uygulamalar dışında Kur'ân da, gayrimüslimlerle yapılan anlaşmalara titizlikle uyulması³⁶, dinî hoşgörü³⁷, İslâm topraklarına sığınıp himaye isteyen müşriklere iltica hakkı tanınması³⁸, cezalandırma savaşı³⁹, savunma savaşı⁴⁰, zulme uğrayanlara yardım amacıyla destekleme savaşı⁴¹, fethedilen ülkelerin yönetimi⁴², savaş esirlerine nasıl davranılacağı⁴³, kabul eden herkes ile barış anlaşması yapılması⁴⁴, tarafsızlık⁴⁵ gibi özellikle dış politikaya dönük konularda da çeşitli talimatlar verir. Ayrıca, Kur'ân, dini kabul ettirmek için yapılan zorlama -ki buna asla izin yoktur- ve sosyal adaleti kabul ettirmek için yapılan zorlama arasında açık bir ayırım yapmıştır. Nitekim Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Bizans kralına kendisini İslâm'ı kabul etmeye ya da en azından müslüman olmak isteyen tebeasına güçlük çıkarmamaya davet eden mektubuna dayanarak, gayrimüslim bir ülkede dinî hoşgörü ve vicdan özgürlüğü olmadığı ve bu

³⁶ Tevbe, 9/7.

³⁷ Bakara, 2/256, Yûnus, 10/99-100, Kâfirûn, 109/6.

³⁸ Tevbe, 9/6.

³⁹ Bakara, 2/190-3.

⁴⁰ Nisâ, 4/75; Hac, 22/39-41.

⁴¹ Enfâl, 8/72.

⁴² A'raf, 7/10; Haşr: 59/6-10.

⁴³ Muhammed, 47/4, İnsan, 76/8-9.

⁴⁴ Enfâl, 8/61.

⁴⁵ Nisâ, 4/90-93, Haşr, 59/11-12, Mümtehine, 60/8-9.

durumu düzeltmek için yapılan bütün girişimler sonuçsuz kaldığı zaman, silâh zoruyla bu özgürlüğün elde edilmesinin İslâm'da mübah saydığını ileri sürmek mümkündür.⁴⁶

C. Savaş Yönetimi

Hz. Muhammed (s.a.v.) bir kumandanda bulunması gereken güçlü irade ve cesaret, sabır ve tahammül, tereddütsüz sorumluluk üstlenme, emri altındakilere iyi davranma, zorluklara göğüs germe, dava arkadaşlarına güven ve saygı telkin etme, süratle doğru ve tereddütsüz karar verme, yardımcılara danışma ve yenilgiden dolayı ümitsizliğe kapılmama gibi vasıflara sahipti. Kendisi mümkün olduğu ölçüde zamanındaki askerî strateji ve taktikleri kullanmaya önem verirken, aynı anda askerlerinin moralini yüksekte tutma konusunda da büyük başarı göstermiş, maddî ve manevî güçler arasında mükemmel bir denge kurmuştur. Savaş şartlarında insan psikolojisine ve sosyal ilişkilere büyük ehemmiyet vermiş, emrindeki askerlerine karşılıklı sevgi ve saygıyı, yönetici ve kumandanlara itaati, çekişme ve ayrılığa düşmemeyi tavsiye etmiştir.

Mekke döneminde Müslümanlar için savunma mahiyetinde de olsa savaş izni verilmemişti. Zira bu süreçte Müslümanlar düşmanlarıyla baş edebilecek güçten yoksundular. Bu imkâna ancak Medine döneminde sahip oldular. Nitekim hicretten kısa süre sonra haksız saldırıya uğramaları sebebiyle Müslümanlara savaşma izni veren⁴⁷ ve onlardan düşmana karşı hazırlıklı olmalarını isteyen⁴⁸ âyetler nâzil oldu. Bundan dolayı Allah Rasûlü (s.a.v.) Müslümanlara karşı saldırma planlarını engellemek, saldırganları cezalandırmak, kendilerine karşı olan düşman güçlerinin birleşmesini önlemek, yol ve ticaret güvenliğini sağlamak gibi farklı hedeflerle yapılan bir dizi askerî adımlar atmaya başladı. Siyer kaynaklarında yukarıdaki amaçları gerçekleştirmek için teşkil edilen küçük askerî birliklere seriyye adı verilmiştir. Medine merkezli olarak gerçekleştirilen bu faaliyetlerin pek çoğuna Hz. Peygamber (s.a.v.) de bizzat iştirak etmiştir.⁴⁹

Savaşların sadece harp meydanında mücadele ile kazanılamayacağı tarihî tecrübelerle sabittir. Bunun için başlangıçtan itibaren planlı bir strateji tespit etmek, her şarta göre yeni taktikler belirlemek, bunun yanı sıra fizikî güçlerin yanına psikolojik savaş tekniklerini de devreye almak şarttır. Medine dönemi askerî faaliyetlere bir bütün olarak bakıldığında savaş için hayati ehemmiyet taşıyan organizasyon, moral, güvenlik, hareketlilik, sürat, merkezî kontrol, bölge coğrafyasından etkin bir şekilde istifade etme, faaliyetin bütünü için gizliliğin muhafazası, bunu destekler mahiyette sağlam ve sistemli istihbarat gibi temel yöntem ve harp prensiplerinin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından büyük bir maharetle uygulandığı görülür. Bu sayededir ki, Müslümanlar gerçekleştirdikleri hemen bütün askerî harekâtlarında düşmanlarını hazırlıksız yakalamışlar, neticede savaşları her iki taraf için de çok az insan ve mal kaybıyla neticelendirmişlerdir. Nitekim Müslümanların müdâhil oldukları ancak çok az karşılaşmada küçük çaplı da olsa çatışmalar meydana gelmiştir. Bunda Allah

⁴⁶ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I, 217-630, II, 904-906; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I, 438-474.

⁴⁷ Hac, 22/39.

⁴⁸ Enfâl, 8/60.

⁴⁹ İbn Habîb, *Kitabu'l-Muhabber*, (thk. Eliza Lichtenstadter), Beyrut ts (Dârul-Âfâki'l-Cedîde), s. 116-124. Bu konuda geniş bilgi için bk. Özdemir, Serdar, *Hz. Peygamber'in Seriyeleri*, İstanbul 2001, s. 15-87.

Rasûlü'nün (s.a.v.) askerî harekâtlarda silâhlı çatışma olmaması için özel tedbirler almasının kuşkusuz büyük payı vardır. Gerçekten de ilk adım olarak meselenin savaş yapılmadan halli için büyük gayret göstermiş, çatışma kaçınılmaz hale geldiğinde ise düşman için dahi insan kaybını en alt düzeye indirmeye gayret etmiştir. Böyle olduğu içindir ki, on yıl süren Medine döneminde Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) iştirak ettiği dokuz savaşta Müslümanların toplam kaybı 147, onlara karşı savaşan düşman grupların insan zayıyatı ise 288 kişide kalmıştır.⁵⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) düşmanlarına karşı gerçekleştirdiği askerî faaliyetlerde daima hukukî meşruiyet aramıştır. Meşruiyeti bulunmayan bir savaşa rıza göstermediği gibi, savaşın keyfilikten uzak tutulması ve temel hukuk ilkelerine bağlı kalınması için çaba harcamıştır. Bu anlamda İslâm'ın getirdiği savaş hukukunun ilk ve eşsiz örneklerini Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) savaş pratiğinde görmek mümkündür. Kendisi bu şekilde davrandığı gibi, komutanlarına da aynı esasları talimat olarak bildirmiş, fiilen çatışmaya katılmayan çocuk, kadın ve yaşlı kimselerin öldürülmesini, hıyanette bulunulmasını, ahde vefasızlık gösterilmesini yasaklamış onlardan yetkisini aşanlar olduğunda yaptıklarını onaylamamış üstelik kendilerini en ağır bir şekilde kınamıştır. Nitekim bu çerçevede Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) verdiği yetkileri aşan ve keyfî davranışlar sergileyen Abdullah b. Cahş, Hâlid b. Velîd ve Üsâme b. Zeyd gibi seriyye komutanları ahabın huzurunda açıkça azarlanmışlardır.⁵¹ Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerden en ilgi çekici olan ise ashabdan Mikdâd b. Amr'ın aktardığı bilgidir. Kendisi Rasûlüllah'a (s.a.v.), "Ey Allah'ın Rasûlü! Kâfirlerden bir adam benimle savaşıyor. Kılıçla vurup ellerimden birisini kesti. Sonra bir ağaca çıkıp Müslüman olduğunu söyledi. Bu sözü söyledikten sonra onu öldüreyim mi?" diye sordum. Rasûlüllah (s.a.v.), "Hayır, onu öldürme!" dedi. Ben, "Onu öldürdüm; bana ne lazım gelir?" dedim. Rasûlüllah (s), "O adam, onu öldürmeden önceki senin haline dönmüş oldu. Sen de onun kelime-i şehâdet söylemeden önceki haline dönmüş oldun." cevabını vermiştir.⁵²

Allah Rasûlü (s.a.v.) ayrıca savaşların tabîî neticesi olarak ele geçirilen esirlere iyi davranılmasını emretmiş, diğer milletlerin uyguladığı işkence vb. uygulamaları yasaklamış, özetle hukuka aykırı uygulamalara hiçbir zaman tolerans göstermemiştir. Nitekim İslâm Peygamberi'nin (s.a.v.) birçok savaştan sonra esir edilen insanlara gösterdiği insanî muamele onlardan pek çoğunun İslâm'ı kabul etmelerine vesile olmuştur. Mustalikoğulları Gazvesi ile Huneyn savaşı sonucunda İslâm'a girenler bu durumun en güzel örneklerini teşkil eder.

Bedir Savaşı ganimetlerin dağıtılmasından sonra sıra esirlerle ilgili alınacak karara geldiğinde Allah Rasûlü (s.a.v.) müşrik esirlere nasıl muamele edileceği konusunda ashâbının görüşüne müracaat edince toplantıda ilk önce söz alan Hz. Ömer esirlerin tamamının öldürülmesini teklif etmişti.⁵³ Buna karşılık Hz. Ebû Bekir onların tespit edilecek bir diyet karşılığında serbest bırakılmasının uygun olacağını söyledi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ikinci görüşü kabul ederek dört bin dirhem fidye ücreti getirenin serbest

⁵⁰ Özel, Ahmet, "Muhammed", *DİA*, XXX, 436-437.

⁵¹ Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 148.

⁵² Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 725-726.

⁵³ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 105.

birakılacağını ilan etmiştir.⁵⁴ Bunun ardından esir Kureyşliler gruplar halinde Medine'ye getirildi. Müslümanlar kendilerini yok etmek üzere gelen düşman esirlerine son derece iyi davranmışlardır. Nitekim esirler arasında yer alan Velîd b. Velîd b. Muğire'nin bildirdiğine göre, Müslümanlar onlara o kadar iyi muamelede bulunmuşlardı ki, Medine'ye kadar kendileri yaya yürürlerken esirleri hayvanlara bindirerek intikal ettirmişlerdir.⁵⁵ Diğer bir esir Ebu'l-Âs b. er-Rebî de Müslümanların müşrik esirlere muamelesini şu sözleriyle takdir eder: “Ben Ensâr'dan bir grupla birlikteydim; Allah onların hayrını versin. Akşam yemek yediğimizde kendileri hurma yiyorlar, bana ise ekmek veriyorlardı. Oysa ekmek onlarda son derece azdı. Hatta onlardan birisi eline bir parça ekmek düştüğünde bana uzatıyordu”.⁵⁶

Allah Rasûlü (s.a.v.) önemli bir askerî faaliyet gerçekleştirmeye karar verdiğinde, öncelikli olarak savaş hazırlıklarını büyük bir gizlilik içinde sürdürür, fiilen savaş alanına ulaşıncaya kadar niyetinin düşman tarafından, hatta bazen kendi emrinde bulunan kişilerce öğrenilmesine imkân vermezdi. Nitekim Mekke'nin fethi hazırlıkları esnasında Medine'de giriş ve çıkışlar kontrol altına alınmış, hedeflenen bölge konusunda ancak Hz. Ebû Bekir ve Âişe gibi çok yakın kişiler bilgilendirilmiş, Medine dışındaki kabilelerin orduya katılmaları yol boyunca sağlanmış, bu şekilde Mekkeliler ancak İslâm ordusu Mekke'ye yakın bir yere geldiğinde işin farkına varabilmişlerdir.⁵⁷

Savaşta düşmanı yanıltıcı strateji ve taktiklerin önemine dikkat çeken Rasûlullah⁵⁸ Hendek Gazvesi sırasında Gatafân ve Fezâre liderleriyle anlaşma yolları arayarak onları birlikten ayırmak için müşriklerin ittifakını bozmaya çalışmıştır.⁵⁹ Psikolojik savaş taktiklerini de başarılı bir şekilde uygulayan Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke'nin fethinden önce şehre hâkim tepelere pek çok ateşler yaktırmak suretiyle Mekkelilerin psikolojisini menfi yönde etkileyerek onların muhtemel direncini kırmaya çalışmıştır. Müslüman devriyeler tarafından yakalanıp getirilen Ebû Süfyan'ın önünde orduya resmigeçit yaptırılması da onun psikolojik savaş taktığının farklı bir örneği olarak görülmelidir.⁶⁰

Düzenli orduların bulunmadığı Arap kabile toplumunda insanlar maddî güçlerine göre kendilerini koruyacak silâhlara sahip olup savaşlarda bu silahıyla orduya katılıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) savaş durumuyla sınırlı olsa da orduyu belli bir düzen içinde oluşturmak, silâhı bulunmayanlara silâh temin etmek, yeni silâhlar ve savaş teknikleri konusunda onları yetiştirmek için çeşitli tedbirler almıştır. Nitekim bazı sahâbîleri kale kuşatmalarında kullanılan savaş aletlerinin yapımını öğrenmekle görevlendirmiştir. Tâif kuşatmasında onların imal ettikleri mancınıklar kullanmıştır.⁶¹ Benzer şekilde Hendek Gazvesi sırasında Medine'nin çevresine hendek kazılması da

⁵⁴ Müslim, “Cihâd ve's-Siyer”, 58; Tirmizî, “Cihâd”, 34; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 107-110; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 316; Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, I, 115.

⁵⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 119.

⁵⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 119.

⁵⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 796; Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, I, 352.

⁵⁸ Buhârî, “Cihâd”, 157; Müslim, “Cihâd”, 17-18.

⁵⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 477-480; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 234; Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, I, 239-240.

⁶⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 48; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 818-820; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 39-47; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 135; Belâzürî, *Ensâb*, I, 355.

⁶¹ Buhârî, “Meğâzî”, 56, “Tevhîd”, 31; Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 923-938; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 121-129; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 158-159; Belâzürî, *Futûh*, s. 74-75; Makrîzî, *İmtâü'l-Esmâ*, II, 22-26.

Araplar arasında o zamana kadar uygulanan bir savaş taktiği olmayıp, Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesiyle gerçekleştirilmiştir.⁶²

Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün savaş taktiklerinin yanı sıra disiplinli ve başarılı bir haber alma teşkilâtına da sahipti. Öyle ki, bir sefere çıkıldığında veya dönüşte gerek düşman hakkında bilgi edinmek gerekse yol güvenliğini sağlamak amacıyla keşif kolları çıkarır, ayrıca bununla iktifa etmeyip kılavuz ve casuslar kullanırdı. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) düşmanın casuslarını etkisiz hale getirebilmek için de tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Benî Mustalik kabilesinin Medine'nin saldırıya açık kısımlarını keşif amacıyla gönderdiği casus, şehrin varoşlarını kontrol amaçlı görevlendirilen Müslüman devriyeler tarafından yakalanıp alıkonulmuştur.⁶³ Benzer şekilde Hâtıb b. Ebû Beltea isimli bir müslümanın Mekke'de müşrikler arasında kalan yakınlarını tehlikeden korumak amacıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'yi fetih hazırlıklarını bildiren bir mektubunu götüren Sâre adındaki müşrik bir kadın Hz. Ali, Zübeyr b. el-Avvâm ve Mikdâd b. el-Esved tarafından takip edilip yakalanmış, bu şekilde Mekkelilerin Müslümanların faaliyetlerinden haberdar olmalarının önüne geçilmiştir.⁶⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) savaş stratejisinin en önemli prensiplerinden bir de insan hayatının korunmasıdır. Öyle ki, ashâbına da savaş konusunda istekli olmamalarını, düşmanla karşılaşmayı temenni etmemelerini tavsiye etmiş, kılıca müracaatı en son seçenek olarak kullanmalarını istemiş, mümkün olursa hiç çarpışmaya gidilmeden sulha ulaşılmasını hedeflemiştir.⁶⁵ Bu amaçla silâhlı kuvvetlerin kullanılmasından ziyade psikolojik, özellikle de ekonomik savaşı öncelemiştir. Nitekim Mekke müşrikleriyle mücadelesini onların ticarî faaliyetlerini engellemek suretiyle başlatmıştır. Onun Mekke'ye karşı uyguladığı bu ekonomik baskının başka maksat ve nedenleri de vardı: Yüzlerce Müslüman aile Mekke'den göç etmek zorunda bırakılmış ve Mekkeliler hemşehrileri, bu muhâcirlerin geride bıraktığı taşınır ve taşınmaz bütün mallarına haksız yere el koymuşlardı. Uluslararası savaş hukuku kurallarının yanı sıra, Rasûlullah'ın (s.a.v.) elinde Mekkeliler kervanları durdurup mallarına el koymak için başka imkânlar da bulunmaktaydı. Ayrıca unutulmamalıdır ki, Mekke'nin bu kervan ticaretinden elde ettiği kazanç, İslâm'ın ortadan kaldırılması için kullanılıyordu. Bu durumda Mekke ekonomisinin bu şekilde kullanımını engellemek, Müslümanlar için önemli bir hak ve hatta imkân olmuştur.⁶⁶

⁶² Buhârî, "Meğâzî", 29.

⁶³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.

⁶⁴ Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 141.

⁶⁵ Müslim, "Cihâd ve's-Siyer", 19-20.

⁶⁶ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, II, 993-1005; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I, 420-438, 491-500, 506-613, 620-640; Ağırman, Mustafa, "Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, IV, 21-113; Özel, Ahmet, "Muhammed", *DîA*, XXX, 431-438.